

ОСОБЛИВИЙ ПОГЛЯД

УДК 94(477.8):321[ЗУНР]"1918/1923"
DOI: 10.33402/nd.2018-6-198-211

Богдан ЯКИМОВИЧ

доктор історичних наук

заслужений працівник культури України

професор кафедри історичного краєзнавства

Львівського національного університету імені Івана Франка

провідний науковий співробітник

Національної академії сухопутних військ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1597-1128>

e-mail: b.yakymovych@gmail.com

ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ ЗУНР: інвазія, героїзм, бездіяльність чи зрада?

Оцінюючи Українську революцію 1917–1921 рр. і проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) як другий феномен в історії українського народу після утворення козацької держави під проводом Богдана Хмельницького в XVII ст., звернено особливу увагу на помилки політичного та військового провідів галичан, які призвели до падіння державності в Галицько-Буковинсько-Закарпатському краї. Представлено часові відтинки, коли була можливість прогнати польських загарбників із території Східної Галичини. Зазначено, що саме втрачений час, дезорієнтація у внутрішньопольських протиріччях, дезорганізація запілля, нереалізація Акта Злуки між ЗУНР та УНР (Українською Народною Республікою) і події на Наддніпрянщині зумовили падіння ЗУНР, яка вже у другому кварталі 1919 р. опинилася сам на сам із міццю відтвореної Польської держави. Зазначено, що саме в той час Антанта при нейтральній позиції США значними силами і засобами підтримала поляків, кинувши українців на розтерзання Польщі, Румунії, білої та червоної Москви.

Ключові слова: ЗУНР, Львів, Перемишль, Дмитро Вітовський, Гнат Стефанів, Михайло Омелянович-Павленко.

Проголошення державної незалежності Української Народної Республіки 22 січня 1918 р. неабияк вплинуло на розвиток подій на українських землях Австро-Угорщини. Якщо під час підписання Берестейського мирного договору не могло навіть бути мови про приєднання західноукраїнських земель до Наддніпрянщини, то зразу ж на порядку денному постала проблема створення з українських земель – Галичини і Буковини – окремого автономного краю. На жаль, цю ідею не реалізовано через шалений спротив поляків, які обіймали головні позиції в австрійській адміністрації.

Наприкінці вересня 1918 р. з ініціативи Василя Панейка та Степана Барана з австрійських офіцерів-українців створено військовий комітет, який мав дбати про організацію своїх осередків на місцях, щоби при нагоді захопити владу. До справи долучилися

й Українські січові стрільці (УСС), які в жовтні 1918 р. були передислоковані з околиць Єлисаветграда (перебували там у складі австрійського окупаційного корпусу від часу підписання Берестейського договору) на Буковину та підтримували тісний зв'язок зі столицею краю. Цю роботу проводили чітко, зберігаючи повну конспірацію.

Як відомо, Українська парламентська репрезентація 18 жовтня 1918 р. скликала у Львові всіх депутатів-українців австрійського парламенту, Галицького і Буковинського сеймів, церковних діячів, щоби вирішувати майбутнє західноукраїнських земель. Саме тоді створено Українську Національну Раду (УНРаду) – повноважного представника українського народу. Грунтуючись на принципі самовизначення народів, УНРада проголосила, що вся українська етнічна територія конституюється як Українська держава. Сюди входили Східна Галичина з Лемківщиною, Північно-Західна Буковина й українська частина Північно-Східної Угорщини, себто Закарпаття. Загалом це мало охоплювати понад 70 тис. км¹.

Національним меншинам, які проживали на цій території, запропоновано делегувати до УНРади своїх представників. Одне з головних обговорюваних питань – ставлення до Української держави на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським. Вирішено поки не проголошувати єдності з гетьманською Україною – галичани знали, що цей уряд схиляється до об'єднання з білими московитами, що Україна стала пристановищем для антиукраїнських елементів з усіх просторів колишньої Російської імперії і що гетьман себе ними оточив. Знали також, що його аграрною політикою були дуже незадоволені селяни, на чому добре грали більшовицькі агітатори та доморошені демагоги, заражені соціалізмом, і, найгірше, що фактично готується масштабне антигетьманське повстання². Було відомо, що у зв'язку з революціями в Австрії та Німеччині, а значить відходом з України регулярного війська цих держав, утримати владу гетьманові буде проблемно. Злука з гетьманською Україною загрожувала Західній перебуванням під «єдиною Росією».

Наступного дня, 19 жовтня 1918 р., на засідання прибули делегати зі всього краю. Головою УНРади було обрано Євгена Петрушевича, утворено делегатуру на чолі з Костем Левицьким, уповноважену провадити справи Галичини. Їй підпорядковувалися Центральний військовий комітет у Львові та керівництво політичних партій. УНРаду привітала закарпатська інтелігенція, висловивши жаль із приводу того, що через незалежні від неї причини не має змоги взяти участі у роботі високих зборів.

Події розгорталися дуже швидко. У Кракові 28 жовтня 1918 р. організовано Польську ліквідаційну комісію для захоплення влади й поширення її на всю Галичину. 30 жовтня до Львова приїхав сотник УСС Дмитро Вітовський. Він перейняв

¹ Площа незалежних балтійських держав, які втримали незалежність у міжвоєнний період, така: Литва – 65 301 км²; Латвія – 64 589 км²; Естонія – 45 227 км². Дані за: Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. 4-те вид. Плоєшти (Румунія): LVS Crepuscul, 2006. 820 с., 8 с. іл.

² Справа в тому, що Володимир Винниченко, маючи якусь патологічну і зaniкальну відразу до Павла Скоропадського та бажання очолити державу, не йшов разом із Українським національним союзом, який очолював, на будь-яке порозуміння з гетьманом та не зробив жодного зусилля, щоби відвернути його від «білих кіл», що тоді численно згромадилися в Києві. Це й зумовило трагічну для державного існування та соборності України гетьманську Грамоту про федерацію з майбутньою небільшовицькою Росією від 14 листопада 1918 р. Детальніше див.: Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923: у 2-х т. Львів, 1998. Т. 1. С. 370–377.

командування українськими військовими підрозділами, організованими в австрійських полках Львівської залоги. Та для справедливості треба відзначити, що план захоплення Львова був на той час повністю опрацьований і його підготував «комітет трьох»: Петро Бубела, Людомир Огоновський та Дмитро Паліїв. Дізнавшись, що 1 листопада до Львова приїжджає Польська ліквідаційна комісія, УНРада 31 жовтня запропонувала австрійському намісникові графу Гуйну передати їй владу³, а після його відмови вирішено взяти її силою. Далі відбувся Листопадовий чин⁴.

Мета статті – застановитись насамперед не на героїзмі галицьких вояків, не на успіхах у державному будівництві і навіть не на загальнонаціональному й історичному значенні ЗУНР, а проаналізувати наші помилки, коли, маючи право і перебуваючи в доволі сприятливих обставинах, щоби мати в міжвоєнному двадцятилітті власну державу, як Литва, Латвія та Естонія, ми її втратили, потрапивши під польську окупацію з великодержавним польським обманом надати українським землям автономію в межах відродженої Польської держави.

Події 1918 р., пов'язані з розвалом Австро-Угорської монархії, започаткували серйозні зміни на карті Європи. Натхненний 14-ма пунктами президента США В. Вільсона, розуміючи, що галицьке суспільство достатньо структуроване, політичний провід галичан мав усі шанси творити українську державність на західноукраїнських землях⁵. Польський провід ніяк не йняв віри, що, вмів маніпулюючи Віднем, починаючи від першого намісника краю Агенора Голуховського, коли місцеву владу у Східній Галичині захопила польська меншина, українці зможуть зробити щось подібне: взяти владу у столичному Львові й українських повітах, проголосити і розбудувати державність, причому цивілізованим демократичним шляхом, надаючи всі громадянські права полякам та євреям.

Якщо вважати 1387 р. часом приєднання західних земель Галицько-Волинської держави до Польської корони, то 1918-го йшов 531-й рік бездержавності цього краю (короткочасне перебування Галичини 1648 р. під стягами Б. Хмельницького можна не брати до уваги). Навіть період 1772–1918 рр. великою мірою можна трактувати також польським пануванням – Відень був далеко і там не до кінця розуміли, чії землі долучили собі під час першого поділу Речі Посполитої. Тому Листопадовий чин, виникнення ЗУНР, багатомісячна польсько-українська війна, коли поляків при нейтральній позиції США щодо ЗУНР підтримувала Антанта, не шкодуючи ні зброї, ні інших матеріальних засобів, можна вважати другим після козацтва феноменом в історії українського народу. Якби не ці події, то можна було би вважати, що західні терени етнічного розселення українців, мабуть-таки, залишилися б під чужоземним пануванням, бо в 1944 р. навіть Йосиф Сталін не міг, хоча й хотів, віддати полякам не лише Лемківщину, Надсяння, Холмщину та Підляшшя. Диктатор добре усвідомлював,

³ Левицький К. Великий Зрив. До історії Української державності від березня до листопада 1918 року на підставі спогадів і документів. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2018. С. 105–108.

⁴ Детальніше див.: Якимович Б. Західно-Українська Народна Республіка: міти, історія, значення. Якимович Б. *Україна та українці: події далекі і близькі*. Вибрані праці. Львів, 2014. С. 62–69.

⁵ Це з правового погляду добре обґрунтовано в монографії: Тищик Б. Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.; Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис. Львів: Манускрипт, 2013. 400 с.; іл.

що західноукраїнські землі будуть епіцентром антирадянського спротиву, активного чи пасивного. Зрештою, факт відродження Української соборної самостійної держави 1991 р. – це наслідок подій жовтня 1918 р.

На мою думку, головною причиною та підсумком нашого програшу в польсько-українській війні та переходу Галицької армії за Збруч була-таки польська інвазія і повне ігнорування українського питання країнами-переможцями, принаймні від середини лютого 1919 р. На початок літа 1919 р. нашу армію затиснуто в невеличкому трикутнику поблизу Чорткова, а держава втратила майже всю територію. Чортківська офензива (або як її іноді називають – Четвертий наступ на Львів), розпочата 7 червня 1919 р., була виявом високого духу українського вояка. Проте через низку обставин: непідготовленість і незабезпеченість насамперед амуніцією, відсутність відповідних резервів – вона залишилася справді яскравим героїським вчинком, але заздалегідь була приреченою. Окрім того, програш західноукраїнської дипломатії в переговорах з Антантою тоді вже був очевидний і на Галицький фронт Польща могла перекидати військо з незагрозених для польської державності напрямків. Про це згодом. Тут наведу часові відтинки, коли ми втратили справді реальні можливості у збройний спосіб домогтися успіхів.

1. У перші три дні, починаючи від донесення полковникові Дмитру Вітовському, що польські боївки активно готуються до боротьби з українською владою, польська молодь зносить зброю до костелу Святої Єльжбети (Єлизавети) й інших. Треба було негайно заарештувати всіх причетних до цих конспіративних дій. Окрім того, всі зусилля потрібно було спрямувати на збереження львівського двірця, а також зосереджених довкола нього магазинів зброї. Тому запізнення Легіону Українських січових стрільців – перші чотири сотні піхоти прибули аж у другій половині 3 листопада, а решта – проти ночі 4, та ще й лише на станцію Сихів, зі сходу Львова, – стало фатальним⁶, практично початком нашої поразки.

Це була стратегічна помилка Дмитра Вітовського та й, зрештою, політичного проводу, реально очолював який Кость Левицький. За цей час у Львові випущено з в'язниць бандитів, злодіїв і грабіжників, яких головний командир польських боївків у Львові Чеслав Мончинський долучив до своїх військових формувань. Політичний та військовий проводи не зробили всього можливого, щоб зібрати й озброїти українську молодь столиці краю, насамперед студентів усіх вишів і Богословської академії, українських робітників та молодь із підльвівських сіл.

2. На втрату столиці насамперед вплинуло падіння Перемишля, до якого призвело ігнорування наказу Д. Вітовського від 31 жовтня 1918 р. військовим та політичним українським діячам княжого міста підірвати залізничний і звичайні мости в Перемишлі та Ярославі. А далі тодішній командувач збройних формувань ЗУНР Гнат Стефанів не зміг реально оцінити ситуацію після прибуття із Кракова військової групи підполковника Міхала Токаржевського⁷, який походив зі Львова, та значно

⁶ Крип'якевич І., Гнагевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 30-х років ХХ ст.) / упоряд. Б. З. Якимовича. 4-те вид., змін. і доп. Львів: Світ, 1992. С. 475; Кузьма О. Листопадові дні 1918. Львів: Накладом автора, 1931. С. 132–133.

⁷ Прибуття до Львова цього угруповання з етнічної Польщі засвідчило етнічний конфлікт між польським населенням міста і законною на той час владою ЗУНР. Відтоді починається польсько-українська війна між усією відроджуваною Польщею й українською Східною Галичиною, яка через антигетьманське повстання в Україні залишилася сам на сам із ворогом. А ще Львів для українців

переоцінив загрозу оточення – самовільно, не маючи політичного рішення, віддав наказ покинути столицю. Втрата Львова – потужний моральний і матеріальний удар. Від часу втрати міста змінювалася стратегія ведення війни в цілому: збільшувалася відстань між крилами української армії, а для комунікацій не було залізниці⁸.

Тут треба детально з'ясувати, чи мала тоді Польща можливості надати ще сили для підкорення Львова? Що міг, то на вимогу гінців зі Львова Пілсудський уже скерував. Виступаючи у Львові 7 серпня 1923 р., він так оцінив сили, які зуміли здобути для Польщі західноукраїнську столицю в ті листопадові дні 1918 р.: «Захисники Львова склалися з трьох нерівних частин. Перша – це ваші діти, діти Львова; друга, численніша, це ваші земляки з Західної Галичини; найчисленніша частина – це мобілізовані пеов'язки з Королівства Польського». Оцінюючи сили, які воювали з українцями під Львовом, Ю. Пілсудський стверджує, що там було зосереджено чотири п'ятих його резерву⁹. Це, до речі, спростовує повністю міф, що нібито львівські поляки звільнили місто від українців. І тут ми чомусь забуваємо ще одну подію: тоді, в листопаді 1918 р., було два уряди, що конкурували між собою: у Варшаві – Пілсудський, у Любліні – Дашинський¹⁰. Та й сам Ю. Пілсудський – на той час єдиний поляк, який на протигагу тодішнім політикам контролював реальну військову силу й не знав інколи, як її використовувати і куди спрямувати... І коли 27 грудня 1918 р. спалахнула Познанська польсько-німецька війна, загострилася ситуація в Сілезії¹¹, нам треба було негайно провести загальну мобілізацію українського населення краю, а не сподіватися на Божу ласку, толеруючи голодний фронт і сите запілля.

Головне, що ми таку можливість мали. Для ілюстрації народного піднесення, могутнього мобілізаційного імпульсу для повернення в українське підпорядкування столиці краю розповім про моральний стан рідного мені Покуття – учнів Городенківської приватної гімназії ім. Тараса Шевченка. Ось як про той час згадує тодішній гімназист В. Волицький: «Третя декада листопада незабутнього 1918 року пройшла на Покутті й в гуцульських горах під знаком тривоги. Вістка “впала столиця” – зелектризувала верховини-доли і сумом важким та соромом гнітючим нависла над вільною країною, будила з похмілля початкових тріумфів, пригадувала потребу найвищої жертви для розкованої з вікових кайданів Батьківщини, кликала до праці і чину. “До зброї, до діла!” лунав усюди наказ. Зворушилися задумані гори й покутські доли, росли свідомі великих і трудних завдань дисципліновані ряди армії вільної нації»¹². Усі гімназисти

Галичини завжди уособлював столицю; для півдавстрійських поляків такою історичною столицею був все-таки Краків. Отже, втрата Львова для нас була ще й могутнім моральним ударом.

⁸ До речі, про це добре написав пізніше в мемуарах один із головних організаторів Листопадового чину Дмитро Паліїв. Див.: Паліїв Д. Листопадова революція. З моїх споминів. Львів, 1929. С. 34.

⁹ Piłsudski J. Obrona Lwowa. *Pisma – mowy – rozkazy. Wydanie zbiorowe prac dotychczas drukiem ogłoszonych.* Warszawa, 1931. Т. 6. С. 159.

¹⁰ Стахів М. Україна в добі Директорії. Скрентон; Торонто, 1966. Т. 7: Вихід з кризи. С. 213.

¹¹ Дейвіс Норман. Історія Польщі / пер. з англ. П. Тарашук. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основа», 2008. С. 740.

¹² Волицький В. Конспіративний військовий гурток учнів і його участь в Городенківському перевороті. *Городеничина: Історично-мемуарний збірник* / ред. М. Г. Марунчак. Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978. С. 179.

Городенки зголосилися до служби у війську – прагнули на фронт¹³. На жаль, ентузіазм молоді, за якою пішли би і прості селянські діти, ніхто належно використати не зумів. Треба було максимально використати час, поки польські політики домовлялись, поки тривали воєнні дії на Познанщині.

3. Коли військові підрозділи вийшли з міста й обсадили його, дійшло до зміни командування: волею випадку Лонгин Цегельський спровадив до Львова генерала Михайла Омеляновича-Павленка та полковника Євгена Мишковського¹⁴, які очолили українські формування, розпочали реорганізацію армії та перетворювали її в регулярну. Тоді, в листопаді–грудні 1918 р., не треба було втрачати цінні військові кадри під Львовом, а створити ударний кулак, відвоювати Перемишль і вийти на лінію р. Сян.

4. Спроба перерізати залізницю між Львовом і Перемишлем (т. зв. Вовчухівська операція) розпочалася 17 лютого 1919 р. А вже 18 лютого полковник В. Курманович отримав телеграму від Найвищої Ради Антанти пропустити до Львова місію генерала Жозефа Бартелемі. Разом із місією французький генерал провіз для поляків 14 тис. гвинтівок із набоями¹⁵. Але час було втрачено безнадійно. Поляки за три місяці зробили дуже багато на дипломатичному рівні. І. Падеревський чарував французьких генералів чудовою грою на роялі, а сам Ж. Бартелемі, права рука голови конференції Ж. Клемансо, мав за дружину польку. У цей час повним ходом у Франції для боротьби з більшовиками, зокрема й на американські гроші, готувалася «блакитна» армія генерала Ю. Галлера. Замість того, щоб докласти зусиль і брати Городок, усі сили треба було спрямувати на Судову Вишню, Мостиська та Перемишль¹⁶. Це була остання серйозна спроба переламати перебіг війни. Крім того, невиконання наказу Г. Коссаком також стало причиною невдачі, яка неабияк вплинула на моральний стан армії¹⁷.

Поразку у Вовчухівській операції можна було компенсувати повною мобілізацією. Начальній команді загалом підпорядковувалося 60 % усіх військовиків, натомість запілля, де урядовав Державний секретаріат військових справ (ДСВС) (полковник Д. Вітовський) – 40 %. Але цього ніхто не зміг збагнути та зробити, бо центральний уряд очолювали особи, які могли хіба в мирний час будувати демократичну державу, а не діяти рішучими методами маршала Й. Пілсудського, що вже 14 листопада 1918 р. проголосив себе «начальником держави»¹⁸.

¹³ Волицький В. Конспіративний військовий гурток учнів... – С. 478.

¹⁴ Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопада 1918 р. / передм. Я. Дашкевича. Львів: Свічадо, 2003. С. 148–150.

¹⁵ Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів: Видавнича фірма «Олір», 1995. С. 165.

¹⁶ Велика історія України. Львів; Вінніпег: Видав Іван Тиктор, 1948. С. 802–803.

¹⁷ За 10 років про це дуже правильно писав М. Омелянович-Павленко в мемуарах, виділивши чотири пункти успіху. Див.: Омелянович-Павленко М. Спогади українського командарма. Київ: Планета людей, 2002. С. 163.

¹⁸ Коли Регентська Рада 14 листопада 1918 р. постановила добровільно залишити політичну сцену, склавши повноваження та відповідальність перед польською нацією Й. Пілсудському, а з Франції доходили чутки, що Антанта хоче визнати Польський національний комітет (ПНК) законним урядом, той негайно вирішив засвідчити як головнокомандувач Польської армії про існування незалежної держави, що охоплює всі землі об'єднаної Польщі. Це було зроблено радіотелеграмою без будь-яких контактів із державами Антанти і навіть ПНК. А того самого дня він

Ми навіть швидше мали дві можливості вийти на кордон по р. Сян: у листопаді 1918 р. (до 12 листопада – падіння Перемишля – так і було) або повернути цей рубіж до середини лютого 1919 р. Умови для цього були: у січні 1919 р., 4–5 числа, князь Євстахій Сапіга та легіоновий полковник Маріан Янушайтіс заарештували тодішнього прем'єра Морачевського¹⁹. Ця подія мала стати основною і для українських політиків, які повинні були б організувати могутню пропагандивну кампанію, насаперед для війська.

У той час готувався т. зв. другий (січневий) наступ на Львів. Генерал М. Омелянович-Павленко разом із полковником Є. Мишковським допускають грубу помилку: вирішують атакувати столицю лише силами Осадного корпусу, не створивши належних резервів із запілля²⁰ та не намітивши головного напрямку удару III (нереформованого ще!) корпусу, що було передчасною та непідготованою акцією.

Тоді ще досить довго продовжувалася тяганина між проводом Польського народового комітету (І. Падеревський і Р. Дмовський), що мав визнання Антанти, але виступав проти Ю. Пілсудського. На ці польські міжусобиці пішло багато часу²¹, якими ми абсолютно не скористалися.

А. Чайковський згадує ще один факт: наприкінці грудня 1918 р. він зустрівся в Бережанах із тодішнім начальником штабу Галицької армії полковником Є. Мишковським. Ось фрагмент із головного питання – щодо ведення війни:

«– Пане полковнику, – кажу, – я взагалі не розумію, чого нам кривавитися під Львовом, замість взяти Перемишль і відтяти комунікацію зі заходом, а тоді сам Львів здасться без кривавлення.

– Я тої самої думки, що й ви, але я того пляну не робив, лиш ваше командування, котрого я змінити не буду, бо я щойно 10 день урядую тут...»²².

Як це розцінити? Важко навіть прокоментувати, бо тут уже присутні явні елементи некомпетентності й навіть зради. А мудре рішення – вчасне рішення!

Ми могли стати на Сяні й говорити з Антантою силою dokonаних фактів. Тоді торг відбувався б хіба за українські території Засяння – Ярослав, Сянік, Лемківщину, – але аж ніяк за більшу частину Східної Галичини.

Пілсудський, на відміну від романтиків і сповідувачів польських історичних міфів, що сягали сарматської доби, на кшталт Дмовського і Падеревського, був реальним та відповідальним політиком і водночас правдивим патріотом свого народу. Він розумів, що українці теж мають право на державність. Його ретельний біограф В. Сулея наводить такий факт із біографії маршала: «Дуже знаменний епізод з початку 1919 року, коли до Бельведеру в справі підкріплення для Львова зголосилася делегація з Ченстохова. Згідно з журналістським описом, уміщеним у місцевій

звернувся до Фоша з проханням скерувати до Польщі «блакитну армію». Див.: Сулея В. Юзеф Пілсудський. Київ: Дух і літера, 2018. С. 240–241.

¹⁹ Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. С. 449.

²⁰ Історія Львова: у 3-х т. / редкол. Я. Ісаєвич та ін. Львів: Центр Європи, 2007. Т. 3. С. 28.

²¹ Стахів М. Україна в добі Директорії. С. 213.

²² Чайковський А. Чорні рядки. *Андрій Чайковський. Спогади, листи, дослідження* / упоряд. Б. З. Якимовича за уч. З. Т. Грень, О. В. Седляра; редкол. Б. З. Якимович (голова) та ін. Львів, 2002. Т. 1. С. 246.

газеті, Пілсудський, “представлений делегацією меморандум обплював, потоптав ногами, гримав кулаком по столі і сказав, що призову не призначити, а Львів його не обходить”²³. Чому ж ми того не брали до уваги і не зробили все, щоб польські загони не опинилися за Сяном, а хвалене на всі околиці керівництво у Львові зі сином галицького шляхтича-українофоба генералом Тадеушем Розвадовським не здалося на волю переможців?

Мені можуть звинуватити у прихильності до Ю. Пілсудського, мовляв, а чому тоді він не скомандував звільнити Східну Галичину від польських загонів? Маршал був прихильником реальної політики, політики доконаних фактів, а коли ви, дурні (*українці*), не вигнали нас (*поляків*) зі своєї хати тоді, коли нам було не до вас, то взагалі про що мова? Великий француз генерал Шарль де Голль стосунки між країнами пізніше сформулює так, висуваючи вимогу щодо поведінки своєї держави і народу: «У ділових стосунках між державами логіка і почуття важать дуже мало у порівнянні з реальною силою, тут цінують того, хто вмie схопити і втримати захоплене, і якщо Франція бажає посісти гідне її місце в світі, вона має розраховувати тільки на себе»²⁴.

Зокрема, через інтриги українофоба Ігнаці Падеревського в Парижі Ллойд-Джордж так висловився про Падеревського: «Цей чарівний мистець дезорієнтував Раду Чотирьох». А Дмовський, який стояв за спиною Падеревського, до всього був ще й головним теоретиком того, якими мають бути кордони відродженої Польщі²⁵. І якщо Велика Британія (Ллойд-Джордж) та США (В. Вільсон) тверезо дивилися на неймовірні апетити польських політиків щодо захоплення чужоплемінних народів т. зв. «історичної Польщі», то головна особа в переговорах, господар території Ж. Клемансо повністю й однозначно підтримував лише поляків, а не галицьких українців та литовців²⁶. Отже, тоді Антанта вже навіть не думала вникати в українське питання.

Місія південноафриканського генерала Луїс Боти, представника Англії, була наперед спланованим окозамилуванням, до чого долучився американський полковник І. Гавс (Е. Нaus), військовий радник президента США В. Вільсона, який повірив байкам І. Падеревського, нібито галицькі українці прихильники більшовизму²⁷. Вважаючи найважливішою для себе справу перемир'я, галицька делегація в Парижі готова була погодитися на вкрай не вигідні лінії розмежування комісії Л. Боти. Але ніхто не хотів слухати аргументів чи зауважень галицької делегації (В. Панейка, М. Лозинського, Д. Вітовського). Натомість поляки ввели на прорив фронту дивізії генерала Юзефа Галлера з французькими офіцерами (це підтверджує цвинтар «Орльонт» на Личакові у Львові, де французи дивляться в українське небо), а Галицька армія почала свій перший відступ до Дністра в Чортківський трикутник.

²³ Цит. за: Сулея В. Юзеф Пілсудський. Київ: Дух і літера, 2018. С. 244.

²⁴ Івшина Л., Сюдюков І. Еліта та війна-2: Маршал Петен і генерал де Голль. *День* (Київ). 2018. 15 грудня. № 228–229.

²⁵ Ріпецький С. Українсько-польська дипломатична боротьба 1918–1923. *Універсум* (Львів). 2016. № 7–8. С. 49.

²⁶ Про це детально йдеться в цитованій вище статті Степана Ріпецького, яку переклав з англійської мови Олег Романчук (*Універсум*. 2016. № 7–8. С. 46–50. Оригінал надруковано: Ripetskyi S. Ukrainian-Polish diplomatic struggle 1918–1923 / Ukrainian Research and Information Institute, Inc. Chicago ILL, 1963).

²⁷ Там само.

Попри те, що ми справді шануємо тодішніх діячів ЗУНР за Листопадовий чин, маємо знати і про їхні помилки, допущені з різних причин, хоч би й через недостатню фаховість на дипломатичному полі, молодість, психологічну виснаженість (як приклад, Дмитро Вітовський – військовик, який на той час майже п'ять років перебував на фронті й ніякої психологічної реабілітації не проходив).

Замість того, щоб ще в січні 1919 р. скерувати до Парижа високоосвіченого та поважного графа Михайла Тишкевича (1857 р. н.), який, правда, працював тоді у важливій (та не найголовнішій) місії у Ватикані, до місця, де Паризька мирна конференція вирішувала долю майбутніх країн Європи, туди поїхала наша патріотична, але непрофесійна молода генерація: Василеві Панейкові було 35 років, Степанові Томашівському – 43, Дмитрові Вітовському – 42. Вони на ціле покоління молодші від делегації Падеревського–Дмовського, які до того ж були добре відомі серед культурної еліти Європи.

А чи можна виправдати поведінку наших делегатів у Парижі під час конференції, коли, спочатку діючи одноставно з делегатами Наддніпрянщини, невдовзі між собою почали вивчати стосунки? Із листа С. Шелухина до Є. Чикаленка від червня 1920 р.: «Між самими галичанами вийшло таке, що Панейко від М[атюшенка] тікав і сховався за стіл, бо той кинувся на його бити. Покійник Вітовський кинувся бити Томашівського, та я схопив його за руки...»²⁸.

Очевидно, інформація про такі епізоди доходила до вищих ешелонів керівництва Паризької мирної конференції. То чи мали наші хлопці з такими манерами поведінки авторитет в очах вишколених і бувалих європейських дипломатів? Причому високоосвічена й затята польська дипломатія вміла добре використати ці моменти на свою користь. Нагадаю, що Антін Петрушевич, Василь Панейко та Стефан Томашівський працювали в делегації УНР до грудня 1919 р.²⁹

Героїчна червнева (1919) Чортківська офензива Галицької армії була виявом фантастичного героїзму галицьких вояків, які відтіснили нагодованих і добре озброєних поляків на 40 км у напрямку Львова, а зупинили наступ галицьких українців свіжі познанські дивізії, котрі тоді спровадив на Галицький фронт сам Пілсудський. Майже два тижні розвитку Чортківського наступу польське керівництво у Львові ніби язика ковтнуло – готувалося хіба обороняти Львів.

А в останні дні цього чину галицькі вояки отримували щодня 10 набоїв на кріс... Наша справа тепер була безнадійно програна. Галицька армія перейшла Збруч уже під проводом генерала Мирона Тарнавського – Симон Петлюра буквально змусив керівника ЗУНР Євгена Петрушевича звільнити бойового генерала Олександра Грекова, бо той колись... засумнівався у військових знаннях Головного отамана Директорії УНР.

Та повернімося до останніх днів, коли головнокомандувач Галицької армії ще був М. Омелянович-Павленко. Як згадає А. Чайковський, останню зустріч із командармом він мав у квітні 1919 р. – саме після прориву нашого фронту під Львовом, коли вже був загрожений Стрий. Тут скликано з'їзд усіх окружних командантів

²⁸ Чикаленко Є. Щоденник (1919–1920). Київ: Темпора, 2011. С. 387.

²⁹ Тичка Г.-М. Представництва уряду ЗУНР у Парижі (1919–1923). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*: зб. наук. праць. Львів, 2018–2019. Вип. 19–20. Ювілейний збірник на пошану Степана Качараби. С. 211–212.

стрийського відтинку і політичних військових представників³⁰. «На тій нараді Павленко видався мені таким немічним та безрадіним дідусем, що я не міг з дива вийти, як таку слабовиту людину можна ставити на таке важне становище. А ще більше немічним він показався у своїй промові, де він поставив до нас питання, чи вести війну, чи здатися на ласку ворога, бо далі війни серед таких обставин вести не можна, бо запілля відмовилося від усякої допомоги. Говорив крізь плач...». Далі в дискусії взяв участь отаман артилерії і розказав, як один повітовий отаман не давав коней, щоб перекинути гармати на загрожену вже румунами ділянку фронту. Письменник і самбірський комісар писав: «Мене аж розпирала досада на генеральську балаканину, на такі звіти...». А далі А. Чайковський звертається до присутніх: «Приходьте, панове, тепер радитися, коли наші справи над пропастью? Хто ж у тому всьому винен?! Певно не ми, а центральне правительство. Самі розвели ви запілля і всіх комісарів, а тепер жалуетесь, що із запілля не маєте допомоги. Треба було кількох панів комісарів повісити, а певно, що того всього не було б...»³¹. Ухвалили, що війну треба продовжувати до кінця, але... невдовзі фронт упав і розпочався далеко не організований перший відступ до Збруча.

Мабуть, призначення головнокомандувачем Галицької армії у грудні 1918 р. лише через генеральські погони Михайла Омеляновича-Павленка було кадровою помилкою керівництва ЗУНР. Полковник Євген Мишковський мав набагато кращу військову освіту, значно більше і сили, і волі очолити збройні сили ЗУНР. Зрештою, на відміну від російськомовного М. Омеляновича-Павленка, добре володів українською. На мій погляд, навіть основною причиною його відходу з посади начальника Генштабу були непорозуміння між ним та М. Омеляновичем-Павленком. Врахуймо, відставка Є. Мишковського відбулася ще на початку Вовчухівської операції Галицької армії³²!

Отже, і Начальна команда, і центральний уряд після прориву фронту 14 травня 1919 р. не мали насамперед вже моральних зусиль опанувати себе, а всім своїм опонентам – фахівцям із військової та воєнної історії – могуті надати свідчення очевидців про те, як насправді ми відступали, як наше командування налякалося прориву й тим дезорганізувало всіх і вся.

А ще нагадаю, що після другого відступу УГА до Збруча, вже після героїчної Чортківської офензиви та контрверсійної ухвали диктатора Євгена Петрушевича перейти на Наддніпрянщину, тодішню столицю ЗУНР Станіславів уряд покинув за три дні до вступу польських авангардів. Це героїзм чи боягузтво і зрада? Не такі страшні були «галерчики» у травні, коли вже в червні щодуху тікали від українців під час Чортківської офензиви, – цією операцією не командував уже М. Омелянович-Павленко.

А ще мені здається, що якби проти головної колони румунського генерала Я. Задіка, що вдарив нам у спину і розпочав наступ на Покуття, були кинуті хоч би два бойові курені Галицької армії, то все це «героїчне угруповання» («наступало», розкидаючи з літаків україномовні безглузді листівки, бо не отримало у свій бік

³⁰ Чайковський А. Чорні рядки. С. 257–258.

³¹ Там само. С. 258.

³² Колянчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. Львів, 1995. С. 196. Від 12 лютого 1919 р. начальником Генштабу Галицької армії був полковник Віктор Курманович. Там само. С. 178.

жодного пострілу з нашого боку!) тікало б, гублячи свої *постоли*³³, аж за межі української Буковини.

Ми б тоді, мабуть, не перемогли, але навіть такої відчайдушної команди ніхто, на жаль, не наважився віддати. Тому малобоездатні військові частини та підрозділи наших сусідів так легко оволоділи всім галицьким Покуттям.

А що тоді робили сотні міліції Коломийського, Снятинського, Городенківського і Товмацького повітів? Чи не подібних повітових комісарів закликав повісити А. Чайковський ще місяць перед тим? Може, не один задумався б, що таке війна, про тих наших фронтових героїв, які себе вкрили в цій війні вічною славою в ім'я держави, яка вже існувала.

Зрада – поняття широке та різнопланове. Зрадниками і зрадою для держави в переломні моменти історії, власне тоді, коли йдеться про її існування, є також некомпетентність, байдужість, лінивість, чванливість і навіть зволікання, особливо у прийнятті рішень, які мали негайно ухвалювати державні чи військові посадовці. Врешті, зрадниками є ті, хто мав у руках зброю та не використав її проти ворогів. Усього цього в нас тоді вистарчало, як і героїзму наших рядовиків та старшин на фронті.

Особливим видом зради у критичних моментах було злодійство для самозбагачення та демагогія про соціалістично-комуністичні ідеали. Тому діяльність одного з провідних державних мужів ЗУНР Семена Вітика, члена виділу УНРади, повітового комісара ЗУНР на Дрогобиччині, повністю підпадає під цю категорію. Від початку урядування на Дрогобиччині цей «дожа», як називає його А. Чайковський, вирішив на власний розсуд розпоряджатися величезними запасами нафти, які зберігалися у Дрогобичі та Бориславі. Замість думати, за що і як придбати зброю та набої для армії, він вирішив обмінювати нафту на пшеницю для робітництва регіону, почав філософствувати про якісь «соціалістичні» перетворення, а саме повів мову про реквізиції та конфіскації майна, що відштовхнуло від нас бельгійських і французьких капіталістів, які там мали гроші та реально впливали на провідних політиків Антанти.

Та найбільшим злочином С. Вітика було те, що він допустив т. зв. дрогобицький бунт весною 1919 р., котрий радянські історики возвели до рангу робітничого повстання проти «буржуазно-націоналістичного» уряду ЗУНР³⁴. Збройний бунт проти української влади розпочався проти ночі 14 квітня 1919 р., а вже наступного дня місто опанувала повна анархія³⁵. Самозваний «ревком» очолили місцеві комуністи-зрадники: Василь Коцко, Григорій Михаць та Іван Кушнір. П'ятірка самозванців, які оголосили себе об'єднаною робітничо-селянською радою, оприлюднила повалення влади ЗУНР, надіслала свої відозви до червоних у Харкові й Будапешті. Дрогобицький «ревком» і

³³ Саме в постоли-личаки були обуті рядовики (мужва) румунської армії, а офіцери мали жіночого типу корсети і малювали обличчя рум'янами. Мені відомо це з розповіді мого діда, Василя Якимовича, з рідного покутського села Серафинці, колишнього австрійського офіцера, який їх бачив на власні очі, був неабияк вражений таким військом.

³⁴ Торжество історичної справедливості. Львів: Вид-во Львівського університету, 1968. С. 368–369; Історія Української РСР: у 8-х т, 10-ти кн. Київ, 1977. Т. 5. С. 515–516.

³⁵ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1933. Документи і матеріали: у 5-ти т. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. Т. 3, кн. 1. С. 94.

ця «рада» висунули вимоги: «...об'єднання з Радянською Угорщиною»³⁶. Хіба це не зрада національних інтересів? У критичний час прийшлося зняти з фронту дві сотні війська, щоб навести лад у місті, яке на той час мало чи не найкращий добробут у краї. Із трьох головних зрадників загинув лише один (І. Кушнір)³⁷, решта – втекли. А С. Вітика, як відомо, московські комуністи розстріляли в Харкові 1937 р. Про антидержавну діяльність галицьких комуністів давно варто написати ґрунтовну монографію.

Найкращий твір про ситуацію в ЗУНР за час її існування – мемуари «Чорні рядки» повітового комісара Самбірщини, видатного письменника і громадського діяча Андрія Чайковського. Написані без бравади та патріотичного пафосу, з глибокими й важкими для кожного українця висновками (розділ XII), це – документ епохи, вічна пересторога для нації, щоб таких помилок у майбутньому не допускала.

Отже, брак відчуття власних сил до самостійності, наш хворобливий антимілітаризм, параноя, а з другого боку – поблажливість до моральних злочинів перед власним народом, зволікання і втрата часу давали можливість ворогам отямитись, вирішити внутрішні проблеми, переграти нас на міжнародній арені, а тоді завдати нашим державницьким змаганням смертельного удару. І галичани, і наддніпрянці не зуміли реалізувати Злуку, допомогти один одному в найкритичніший час, що й дозволило полякам окупувати край. Нам бракувало свого Ю. Пілсудського, який, навіть попри соціалістичну риторичку, впевнено залізною рукою довів народ до мети – «держава Польща». А невільниче наслідування Москви нашими братами на Схід від Збруча, кидання багатообіцяльних кличів, незважаючи на те, чи ті ідеї вдасться прищепити нашому народові, – все це вносило деморалізацію і розлад та допомагало більшовикам повалити українську державність на Наддніпрянщині.

Тодішня ситуація нагадує сучасну: через нашу повільність маємо часткову окупацію Донбасу, а через зраду – анексований Крим. І на цьому наш споконвічний ворог не зупиниться. Думаймо, викиньмо на смітник історії закладену в наших генах повільність, аналізуймо свої історичні помилки і будьмо пильними!

REFERENCES

1. Bortsi za vozziednannia: Biohrafichnyi dovidnyk. (1989). Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
2. Chaikovskiy, A. (2002). *Chorni riadky. Andrii Chaikovskiyi. Spohady, lysty, doslidzhennia: u 3-kh.* (Vol. 1). (B. Z. Yakymovych, Z. T. Hren, O. V. Sedliar Comps.). Lviv: LNU imeni Ivana Franka, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Naukova fundatsiia Andriia Chaikovskoho [in Ukrainian].
3. Chykalenko, Ye. (2011). *Shchodennyk (1919–1920)*. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
4. Deivis, N. (2008). *Istoriia Polshchi*. (P. Tarashchuk, Trans.). Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy» [in Ukrainian].
5. Dubovych, I. (2004). *Krainoznavchyyi slovnyk-dovidnyk*. Ploieshti: LVS Crepuscul [in Ukrainian].

³⁶ Торжество історичної справедливості... С. 368–369.

³⁷ Борці за возз'єднання: Біографічний довідник. Львів: Каменяр, 1989. С. 174.

6. Isaievych, Ya. (Ed.). (2007). *Istoriia Lvova: u 3-kh* (Vol. 3). Lviv: Tsentr Yevropy [in Ukrainian].
7. *Istoriia Ukrainsoi RSR*. (1977). (Vol. 5). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
8. Ivshyna, L., & Siundiukov, I. (2018, Hruden 15). Elita ta viina-2: Marshal Peten i heneral de Holl. *Den*, 228–229 [in Ukrainian].
9. Kolianchuk, O., Lytvyn, M., & Naumenko, K. (1995). *Heneralitet ukrainskykh vyzvolnykh zmahan*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha [in Ukrainian].
10. Krypiakevych, I., Hnatevych, B., & Stefaniv, Z. (1992). *Istoriia ukrainskoho viiska (vid kniazhykh chasiv do 30-kh rokov XX st.)*. (B. Yakymovych, Ed.). (4 rev. ed.). Lviv: Svit [in Ukrainian].
11. Kuzma, O. (1931). *Lystopadovi dni 1918*. Lviv: Nakladom avtora [in Ukrainian].
12. Levytskyi, K. (2018). *Velykyi Zryv. Do istorii Ukrainsoi derzhavnosti vid bereznia do lystopada 1918 roku na pidstavi spohadiv i dokumentiv*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
13. Lytvyn, M., & Naumenko, K. (1995). *Istoriia ZUNR*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Vydavnycha firma «Olir» [in Ukrainian].
14. Omelianovych-Pavlenko, M. (2002). *Spohady ukrainskoho komandarma*. Kyiv: Planeta liudei [in Ukrainian].
15. Paliiv, D. (1929). *Lystopadova revoliutsiia. Z moikh spomyniv*. Lviv [in Ukrainian].
16. Pavlyshyn, O. (2013). *Yevhen Petrushevych (1863–1940). Iliustrovanyi biohrafichnyi narys*. Lviv: Manuskryst [in Ukrainian].
17. Piłsudski, J. (1931). *Obrona Lwowa. Pisma – mowy – rozkazy. Wydanie zbiorowe prac dotychczas drukem ogłoszonych* (Vol. VI). Warszawa: Instytut Badania Najnowszej Historji Polski, Towarzystwo Wydawnicze «Polska Zjednoczona» [in Polish].
18. Ripetskyi, S. (1963). *Ukrainian-Polish diplomatic Struggle 1918–1923*. Chicago: Ukrainian Research and Information Institute [in English].
19. Ripetskyi, S. (2016). Ukrainso-polska dyplomatychna borotba 1918–1923. *Universum*, 7–8, 49–50 [in Ukrainian].
20. Stakhiv, M. (1966). *Ukraina v dobi Dyrektorii* (Vol.7). Skrenton, Toronto: NTSh [in Ukrainian].
21. Sulieia, V. (2018). *Yuzef Pilsudskyyi*. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
22. Torzhestvo istorychnoi spravedlyvosti. (1968). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu [in Ukrainian].
23. Tsehelskyi, L. (2003). *Vid legend do pravdy: Spomyny pro podii v Ukraini zviazani z Pershym lystopada 1918 r.* Lviv: Svichado [in Ukrainian].
24. Tychka, H.-M. (2018–2019). Predstavnytstva uriadu ZUNR u Paryzhi (1919–1923). *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu, 19–20: Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Stepana Kacharaby*, 211–212 [in Ukrainian].
25. Tyshchuk, B. (2004). *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika (1918–1923). Istoriia derzhavy i prava*. Lviv: Triada plius [in Ukrainian].
26. *Velyka istoriia Ukrainy*. (1948). Lviv, Winnipeg: Vydav Ivan Tyktor [in Ukrainian].
27. Veryha, V. (1998). *Vyzvolni zmahannia v Ukraini 1914–1923 rr.* (Vol. 1). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].
28. Volytskyi, V. (1978). Konspiratyvnyi viiskovyi hurtok uchniv i yoho uchast v Horodenskomu perevoroti. In M. H. Marunchak (Ed.), *Horodenshchyna: Istorychno-memuarnyi zbirnyk* (p. 179). New York; Toronto; Winnipeg [in Ukrainian].

29. Yakymovych, B. (2014). Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika: mity, istoriia, znachennia. In B. Yakymovych (Ed.), *Ukraina ta ukraintsi: podii daleki i blyzki. Vybrani pratsi*. Lviv [in Ukrainian].
30. *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1933. Dokumenty i materialy*. (2005). (Vol. 3, pt. 1). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
31. Zashkilniak, L. O., & Krykun, M. H. (2002). *Istoriia Polshchi: vid naidavnishykh chasiv nashykh dniv*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

Bohdan YAKYMOVYCH

Doctor of Historical Sciences

Honored Worker of Culture of Ukraine

Professor of the Department of Historical Area Studies,

Ivan Franko National University of Lviv

Leading Researcher,

Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1597-1128>

e-mail: b.yakymovych@gmail.com

THE CAUSES OF THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (ZUNR) DEFEAT: INVASION, HEROISM, INACTIVITY OR TREASON?

Assessing the Ukrainian Revolution, 1917–1921, and the proclaiming of the West Ukrainian People's Republic (ZUNR) as the second most crucial phenomenon in the history of the Ukrainian people after the establishment of the Cossack State under the leadership of Bohdan Khmelnytskyi in the 18th century, the author of this study pays special attention to the mistakes of the political and army leadership of the Galicians, which caused the demise of the state in the Galicia-Bukovyna-Zakarpattia region. The author identifies three periods, during which it was possible to send the Polish occupiers away from the territory of the Eastern Galicia. It was the wasted time, disorientation in the Polish domestic contradictions, disarrangement of the rear, failure to enforce the Act of Unification of the ZUNR, and the Ukrainian People's Republic (UNR), as well as the developments in the Dnieper region, caused the demise of the ZUNR. The latter found itself face to face with the might of the revived Polish state already in the second quarter of 1919. Just at that time, the Entente, with a neutral position of the United States, supplied the Poles with considerable forces and means throwing the Ukrainians at the paws of Poland, Romania, and White and Red Russia.

Keywords: West Ukrainian People's Republic (ZUNR), Lviv, Peremyshl (Przemysl), Dmytro Vitovskyy, Hnat Stefaniv, Mykhailo Omelianovych-Pavlenko.